

OM Å REPARERE ET KUNNSKAPSVAKUUM

Av Olav Engen

I en historikerdebatt for noen år siden gav Odd-Bjørn Fure ut pamfletten «Kampen mot glemselen. Kunnskapsvakuum i mediesamfunnet». Samme historiker har senere understreket at det ikke egentlig er kunnskaper som trengs, men evne til å tolke dem riktig: «Krigen mellom Nazi-Tyskland og de vesteuropeiske statene og USA var en konflikt mellom et barbari og statsterrorisme og relativt siviliserte stater». Utsagnet har karakter av et postulat, en trossetning som bør legges til grunn før man starter tolkningen. Denne grunnholdningen kan riktignok føre til en risiko for å «fortrengte, fortie og tabuisere problematiske og traumatiske forhold» omkring krigen, noe som kan gi det historiske presteskap en viss utfordring. Her er et eksempel.

I 1982 kom det i Tyskland ut en bok av den tyske jurist og forfatter Heinz Nawratil: «Schwarzbuch der Vertreibung» (Svartebok over fordrivelsen). Den er senere utvidet og utsendt i nye opplag, i alt 8 innen utgangen av år 2000. I februar 2001 var den utsolgt fra forlaget, ifølge nettbokhandelen <http://www.amazon.de/>. Forhåpentligvis kommer det nye opplag, men ubehagelige bøker har en tendens til å bli «out of print».

Ifølge Nawratil eksisterer det et «kunnskapsvakuum» når det gjelder denne største folkeflyttingen i historien. Det mangler ikke dokumentasjon, for tyske myndigheter har samlet statistikk og utredet i lange baner. Problemet er at kunnskapen ikke er brakt ut til publikum.

Dimensjonene er store. Etter andre verdenskrig ble store tyske områder avstått til Polen og Sovjetsamveldet. Dessuten var det betydelige tysktalende minoriteter flere steder i Øst-Europa, i Polen, det tidligere Tsjekkoslovakia, Jugoslavia m.fl. Nawratil kommer til at omkring 20 millioner tyskere oppholdt seg i de avståtte områdene som ble «etnisk rensset» etter krigen, og at rundt 3 millioner omkom i denne prosessen.

Dette er ikke de eneste tyske tap i den første etterkrigstiden. Av de 10 millioner tyske soldater som etter krigen ble plassert i alliert «krigsfangenskap» omkom en betydelig del, og tapene hos sivilbefolkningen på grunn av hungersnød og lignende var også store. Den kanadiske journalisten James Bacque nevner tallet 5.7 mill. i sine bøker (Crimes and Mercies, Other Losses). Tall er usikre, men sivilbefolkningens tap kan ligge mellom 6 og 10 millioner.

De første 80 sidene av boken behandler omfanget, og gir eksempler på så vel øyenvitneberetninger som enkelte protester fra våkne observatører fra vestlige land. Den britiske filosofen Bertrand Russell skrev for eksempel i «The Times» 19. oktober 1945:

I Øst-Europa blir det med vår godkjenning utført massedeportasjoner i et til nå uhørt omfang. Man har åpenbart til hensikt å likvidere millioner av tyskere, ikke med gass, men ved at man nekter dem hjem og næringsmidler, og utleverer dem til en lang og smertefull sultedød. Dette er ingen krigshandling, men del av en bevisst «fredspolitik» I Potsdamavtalen står det at fordrivelsen av tyskere skal skje på en ordnet og human måte. Og det er velkjent - fra offentlige beretninger og fra brev som britiske familier har fått fra venner og kjenninger i okkupasjonsstyrkene - at disse betingelsene ikke blir respektert av våre russiske og polske allierte.

Andre del av boken omhandler motivene, fordelt på de ulike geografiske områdene. En vanlig, folkelig begrunnelse er denne: «Det var ikke annet enn tyskerne kunne vente seg - det var jo de som startet krigen.» Teorien om kollektiv skyld er i dette tilfelle ikke annet enn en variant av antitysk rasisme. Uskyldig sivilbefolkning blir straffet for ledernes gjerninger.

De fysiske overgrepene blir videre forklart som spontane hevnaaksjoner fra den befolkningen som tyskerne hadde undertrykt. Nawratil påviser at «spontaniteten» var planlagt, særlig fra sovjetrussisk side. Den groteske, antityske propagandaen fra bl.a. Ilja Ehrenburg burde være kjent: «Tyskerne er ikke mennesker . . . det mest oppløftende syn for oss er tyske lik . . . » osv. Og Stalin sa selv: «Hitlerne kommer og går, men tyskerne er der hele tiden». Da de første russiske panserstyrkene rykket inn i tysktalende områder, ble befolkningen advart: «De som kommer etter oss er onde» eller: «Etter oss kommer Stalins gutter». Og disse hordene, som for en stor del var fra de asiatiske delene av Sovjet, drepte, plyndret og ikke minst voldtok.

For å skjønne bakgrunnen for de nye statsgrensene, må vi tilbake til første verdenskrig. De nye nasjonalstatene som ble opprettet på restene av de gamle imperiene, ble lett meget nasjonalistiske. Da grensene mellom befolkningsgruppene ikke var skarpe, ble det store tyske minoriteter i nabolandene, spesielt i Polen og Tsjekkoslovakia (Sudetland). Allerede fra 1920 av begynte Tyskland å få et tilsig av tyske flyktninger fra Polen, og i løpet av mellomkrigstiden steg antallet til omkring en million. Men Versaillesstraktaten i 1919 oppfylte ikke det polske ønsket om lang kystlinje mot Østersjøen. Der lå fremdeles det tyske Øst-Preussen, fra Danzig til Memel (som nå er Klaipėda i Litauen).

Til forskjell fra Polen fikk Tsjekkoslovakia noenlunde naturlige geografiske grenser, men 3 millioner sudet-tyskere på kjøpet. Disse led nok ikke overlast som i Polen, men følte seg likevel under fremmed styre. Også myndighetene i Tyskland, lenge før Hitler, mente at riksgrensen burde følge språkgrensen, men i så fall ville det nye landet miste en betydelig del av sin av industri og sine jernbaner.

Kort sagt: Grensene etter første verdenskrig var ikke alltid naturlige, og førte til mange problemer. Andre verdenskrig skjøv hele Polen vestover, og skapte stabilitet i de tidligere tysk-dominerte områdene ved å flytte vekk uønsket befolkning. Utviklingen i det tidligere Jugoslavia de siste 10 årene kan betraktes som en fortsettelse av 2. verdenskrigs løsninger: Grenser blir dels trukket etter etniske skillelinjer, dels blir etniske skillelinjer justert etter grensene. Dette var altså prinsippet som ble lagt til grunn av «de 3 store» under konferansene i Yalta og Potsdam. «Multinasjonalitet» ble i den tiden regnet som oppskrift på friksjoner og uro.

Historikere og media har i stor utstrekning valgt å tie om fordrivelsen av den tyske befolkningen i øst-områdene, antakelig ut fra et ønske om å opprettholde en gitt balanse. «Hele verden vet alt om forbrytelsene til tyskerne, men ingenting om forbrytelsene mot tyskerne», sa tidligere USA-president Ronald Reagan. Dessverre må norske lesere beherske tysk for å gjøre noe med det, og tysk-kunnskaper blir som kjent sjeldnere etter hvert.

Heinz Nawratil: Schwarzbuch der Vertreibung 1945 bis 1948. Das letzte Kapitel unbewältigter Vergangenheit. Universitas Verlag, München 2000. 248 sider+fotovedlegg. ISBN 3-8004-1387-6